

Paulina Nowotarska

Uniwersytet Jagielloński

Płciowość jako kategoria pedagogiczna

Uwagi wprowadzające

Złożoność fenomenu płciowości powoduje, iż próby jednoznacznej operacjonalizacji tego pojęcia stwarzają trudności zarówno w obszarze nauk społecznych, jak i przyrodniczych. Podejmując refleksje na temat płci, należy mieć na uwadze, że płć jest kategorią pogranicza – wpisuje się bezpośrednio w sferę prywatną i publiczną, jednocześnie obecna jest na płaszczyźnie biologicznej i społeczno-kulturowej. Problematyka artykułu będzie koncentrować się wokół istoty płciowości analizowanej w kontekście współczesnej rzeczywistości edukacyjnej. Podjęta zostanie próba umieszczenia płciowości na „mapie odmian myślenia o edukacji”¹, co pozwoli na wyłonienie nowych obszarów analizy związanych z pedagogiką ciała i pedagogiką seksualną.

Kategoria pedagogiczna – ustalenia terminologiczne

Aby rozpocząć rozważania i podjąć próbę uczynienia płciowości kategorią pedagogiczną, w pierwszej kolejności należy przyjąć określony sposób definiowania terminu „kategoria”.

¹ J. Rutkowski: „Pulsujące kategorie” jako wyznacznik mapy odmian myślenia o edukacji. W: *Odmiany myślenia o edukacji*. Red. J. Rutkowski. Kraków: Impuls, 1995.

W filozofii pojęcie „kategoria” funkcjonuje już od czasów starożytnych; pojęcie to możemy odnaleźć w dziełach Arystotelesa, według którego „kategoria” stanowiła narzędzie zbliżania się do rzeczy, ale również rezultat jej poznania². W naukach humanistycznych wykorzystuje się natomiast tradycję heglowską, zatem podkreśla się dynamiczny i dialektyczny charakter kategorii³. Jak uważa Barbara Skarga, „kategoria pełni dwoistą funkcję. Kształtuje pole teoretycznych badań, wyznaczając problemy, tkwiąc jednak jakby w centrum tego pola stanowi również przedmiot analiz, jest bowiem strukturą polisemiczną, wiąże w sobie niejeden sens, a niekiedy wiele sensów”⁴.

Zgodnie z tą definicją, kategoria nie ma charakteru formalnego, jest jednak zdalna do tego, aby w różnych dyscyplinach naukowych ukierunkowywać myślenie, wyznaczać pola analiz i problemów badawczych oraz stanowić ich przedmiot⁵.

Na gruncie pedagogiki Joanna Rutkowiak wprowadziła pojęcie pulsujących kategorii, czyli „zestawu pojęć potencjalnie teoriiotwórczych, których znaczenia są ruchome, gdyż podlegają zmianom zależnie od kontekstu, w jakim występują, a zarazem odzwierciedlają zarysowo aktualny stan myślenia o edukacji”⁶. Autorka, opisując swoje oryginalne narzędzie komparatystyczne, wskazuje na nieregularność i dynamikę kategorii, dzięki którym można budować „mapę odmian myślenia o edukacji”⁷. Śledzenie złożonego procesu pulsowania kategorii i tworzenia takiej „mapy” to dziś jedno z najistotniejszych zadań pedagogów, obecnie bowiem pedagogika staje się dziedziną, do której przenikają kategorie z innych dyscyplin naukowych. Proces zapożyczania przez pedagogikę kategorii z innych obszarów wiedzy, określany przez Skargę jako „ekstrapolacja”⁸, skutkuje kształtowaniem się zupełnie nowych pól analizy. Mechanizm przejmowania kategorii przez pedagogikę z pewnością wzbogaca jej zakres teoretyczny, jak również, po uwzględnieniu pojawiających się problemów badawczych, tworzy nowatorskie podejście do dziedziny wychowania. Niewątpliwie proces ten jest kluczowy dla

² M. Lewartowska-Zychowicz: *Kategoria*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Red. T. Pilch. T. 2: G–Ł. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2003, s. 566.

³ B. Skarga: *Granice historyczności*. Warszawa: IFIS PAN, 2005, s. 116.

⁴ Ibidem, s. 109–110.

⁵ A. Gaweł: *Świadomość zdrowotna jako kategoria wyznaczająca cele edukacji zdrowotnej*. W: *Kategorie pojęciowe edukacji w przestrzeni interdyscyplinarnych interpretacji*. Red. A. Gaweł, B. Bieszczad. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011, s. 83.

⁶ J. Rutkowiak: „Pulsujące kategorie”..., s. 14.

⁷ Ibidem, s. 13.

⁸ B. Skarga: *Granice historyczności*..., s. 199.

rozwoju pedagogiki, jednakże – jak zaznacza Piotr Błajet – mechanizm zapożyczania wymaga pewnej rekonstrukcji pedagogicznej, krytycznego spojrzenia, a nawet zmodyfikowania lub całkowitego odrzucenia danej kategorii. W związku z tym zasadne staje się odnoszenie z należytą uważnością tego, co „nowe”, do tradycji pedagogicznej⁹.

Inspirujący sposób operacjonalizacji pojęcia „kategoria pedagogiczna” zaproponował Zbigniew Kwieciński. W jego ujęciu stanowi ona całościowy, holistyczny konstrukt, przez którego pryzmat można stawiać, podejmować i rozwiązywać problemy edukacji, wychowania i socjalizacji¹⁰. Taki też sposób rozumienia kategorii pedagogicznej zostanie przyjęty w niniejszych rozważaniach. Zostanie w nich podjęta próba wykazania, że ludzka płciowość może stać się płaszczyzną podejmowania i rozwiązywania problemów wychowawczych.

Płciowość w ujęciu definicyjnym

Płciowość, mimo że stanowi jeden z podstawowych faktów ludzkiego istnienia, jest niewątpliwie najbardziej wieloznacznym terminem związanym z ludzką seksualnością. Jak zauważają Susan Cross i Hazel Markus, kwestia płci jest obecnie podnoszona we wszystkich dziedzinach nauki i aktywności człowieka – od nauk humanistycznych, społecznych, przyrodniczych, aż po środki masowego przekazu¹¹.

Sposób definiowania płciowości różni się w zależności od przyjętej perspektywy poznawczej. W literaturze wskazuje się biologiczny, psychologiczny, społeczny i filozoficzno-religijny wymiar analizy płci¹².

W pracach socjobiologów i etologów podkreśla się wyłącznie **wymiar biologiczny** płciowości. Płciowość w tym rozumieniu utożsamiana jest z dziedzictwem natury, którego podstawowy sens stanowi reprodukcja. Ujęcie to wskazuje, iż człowiek jest „erotycznym zwierzęciem”¹³,

⁹ P. Błajet: *Ciało jako kategoria pedagogiczna. W poszukiwaniu integralnego modelu edukacji*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2006, s. 28–36.

¹⁰ Z. Kwieciński: *Dziesięciościan edukacji (składniki i aspekty – potrzeba całościowego ujęcia)*. W: *Wprowadzenie do pedagogiki. Wybór tekstów*. Red. T. Jaworska, R. Leppert. Kraków: Impuls, 1996, s. 31–38.

¹¹ S. Cross, H. Markus: *Płeć w myśleniu, przekonaniach i działaniu: podejście poznawcze*. W: *Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenia na różnice*. Red. B. Wojciszke. Przekł. S. Pikiel, E. Wojtych. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2002, s. 49.

¹² L. Lew-Starowicz: *Kobiecość – męskość*. W: *Edukacja seksualna*. Red. L. Lew-Starowicz, A. Długołęcka. Warszawa: Świat Książki, 2006.

¹³ Ibidem, s. 72–75.

a płciowość dotyczy sfery zewnętrznej – stanowi „narzędzie” pozwalające biologicznemu popędowi płciowemu tkwiącemu w podświadomości stworzyć społeczną strukturę cywilizacji. Niewątpliwie biologiczny wymiar płci ma ważne znaczenie dla życia organicznego, czego przejawem jest choćby zróżnicowanie w obrębie niektórych form aktywności hormonalnej kobiet i mężczyzn. Ma jednak także związek z funkcjonowaniem człowieka na płaszczyźnie psychospołecznej, co daje podstawę do interpretowania płciowości również w innej perspektywie.

W szerszym ujęciu płciowości wymiar biologiczny jest ściśle wiązany z **wymiarem psychologicznym**. Przykładem takiego ujęcia omawianego zagadnienia może być definicja Teresy Król, która uważa, że płciowość jest sposobem istnienia kobiety i mężczyzny, wywierającym istotny wpływ na ciało, jak i psychikę. Płciowość w tym znaczeniu dotyczy uczuciowości, zdolności do miłości oraz prokreacji¹⁴. Ponadto determinuje sposób życia człowieka, poczynając od jego biologicznego funkcjonowania, po procesy kształtujące jego tożsamość. Traktowana jest jako integralny składnik ludzkiej osobowości, w którym mieszczą się powiązane z sobą wymiary: biologiczny i psychologiczny.

Płciowość może być analizowana także w **wymiarze społecznym**. Zdaniem Antoniego Kępińskiego, płciowość to potrzeba realizacji ludzkiej tęsknoty za wyjściem poza granice własnej indywidualności i złączenia się z otaczającym światem¹⁵. Współcześnie ważnym przedmiotem dyskursu wokół płciowości w wymiarze społecznym jest jej aspekt kulturowy. Wiąże się on z analizowaniem płciowości w kontekście pełnionych przez człowieka ról społecznych, w szczególności ról płciowych oraz identyfikacji płciowej. Andrzej Dakowicz zaznacza, że płeć ma wpływ na nasze zachowanie, wygląd zewnętrzny, sposób ubierania się czy kontakty z innymi¹⁶.

Najpełniejsze ujęcie płciowości, łączące jej aspekt biologiczny, psychologiczny i społeczny, jest zawarte w **wymiarze filozoficzno-duchowym**. Na płaszczyźnie filozoficzno-duchowej płciowość traktowana jest jako „czynnik międzyosobowej wymiany wartości duchowych, wśród nich przede wszystkim miłości”¹⁷. Interpretację oscylującą wokół wymiaru filozoficzno-duchowego zaproponował między inny-

¹⁴ T. Król et al.: *Wędrując ku dorosłości. Wychowanie do życia w rodzinie dla uczniów klas I-III gimnazjum*. Red. T. Król. Kraków: Katarzyna Król, Wydawnictwo i Hurtownia Rubikon, 2015, s. 42–50.

¹⁵ A. Kępiński: *Z psychopatologii życia seksualnego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2003, s. 4–5.

¹⁶ A. Dakowicz: *Płeć psychiczna a poziom samoaktualizacji*. Białystok: Trans Humana, 2000.

¹⁷ L. Lew-Starowicz: *Kobiecość – męskość...*, s. 73.

mi Andrzej Potocki, który uważa, że „płciowość jest podstawowym współczynnikiem osobowości, jednym ze sposobów jej istnienia, porozumiewania z innymi, odczuwania i wyrażania miłości ludzkiej”, co więcej, nie jest czymś czysto biologicznym, ale odnosi się raczej do wewnętrznej istoty osoby¹⁸. Podobne rozumienie płciowości w wymiarze filozoficzno-duchowym przyjmuje Marek Dziewiecki, który uważa, że płciowość określa całego człowieka, wpływa na sposób bycia, funkcje społeczne kobiety i mężczyzny, ale także na ich cielesność, emocjonalność i sposoby myślenia¹⁹.

W teologii katolickiej fenomenologię płciowości przedstawia w swoich pracach Jan Paweł II. Ujmuje ją jako źródło płodności i prokreacji mające właściwość „oblubieńczą”, czyli zdolność wyrażania miłości – takiej, w której człowiek staje się darem i dzięki której spełnia sens swojego istnienia i bytowania²⁰. W ujęciu Jana Pawła II płeć posiada swoistą syntezę właściwości, wyraźnie zarysowujących się w strukturze psychofizjologicznej człowieka²¹. Według *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, „płciowość, w której wyraża się przynależność człowieka do świata cielesnego i biologicznego, staje się osobowa i prawdziwie ludzka, gdy zostaje włączona w relację osoby do osoby, we wzajemny dar mężczyzny i kobiety, który jest całkowity i nieograniczony w czasie”²².

W analizach płciowości uwzględniających jej wymiar filozoficzno-duchowy podkreśla się – na co należy zwrócić w tym miejscu uwagę – iż człowiek to istota wolna i rozumna, która jest powołana do integrowania swej płciowości z całym życiem osobowym, dzięki czemu może osiągnąć wewnętrzną jedność w swoim istnieniu cielesnym, psychicznym i duchowym²³.

Szerokie pole analiz dla pedagogiki tworzą konstytuujące płciowość czynniki biologiczne, psychologiczne i społeczno-kulturowe.

¹⁸ A. Potocki: *Ludzka płciowość. Rodzina. Szkoła*. Częstochowa: Kuria Metropolitalna, 1997, s. 7–13.

¹⁹ M. Dziewiecki: *Cielesność, płciowość, seksualność*. Kielce: Wydawnictwo Jedność, 2000, s. 47–48.

²⁰ Jan Paweł II: *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1981, s. 55–59.

²¹ K. Wojtyła: *Miłość i odpowiedzialność. Człowiek i moralność*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2001, s. 47–50.

²² *Katechizm Kościoła Katolickiego*. Poznań: Pallottinum, 1994.

²³ J. Augustyn: *Wychowanie do integracji seksualnej*. Kraków: Wydawnictwo M, 2007.

Płeć biologiczna jako przestrzeń analiz pedagogicznych

W potocznym rozumieniu płciowość wydaje się zjawiskiem jednoznacznym: ludzie na podstawie wyglądu zewnętrznego lub danych metrykalnych dzielą się na kobiety i mężczyzn. Tak też definiuje się płeć biologiczną (ang. *sex*) traktowaną jako „zespół cech o charakterze struktur i funkcji pozwalających na sklasyfikowanie organizmów na męskie i żeńskie”²⁴. Płeć biologiczna jest bardzo złożonym konstruktem, w którym zawiera się:

- płeć genetyczna (chromosomowa) – związana z obecnością chromosomów płciowych X i Y;
- płeć gonadalna – zdeterminowana przez żeńskie i męskie narządy płciowe: jajniki/jądra;
- płeć hormonalna – określona przez czynność hormonalną jajników/jąder;
- płeć fenotypowa – wyznaczana na podstawie trzeciorzędowych cech płciowych (na przykład szerokość bioder, owłosienie ciała, szerokość ramion);
- płeć zewnętrznych narządów płciowych – zdeterminowana obecnością prącia/sromu;
- płeć mózgowa – określana na podstawie dyskretnych różnic w budowie i czynnościach niektórych struktur mózgu kobiet i mężczyzn²⁵.

Płeć biologiczna kształtuje się w okresie prenatalnym w pierwszym trymestrze ciąży. Za determinację płciową odpowiada dziedziczenie od ojca chromosomu X lub Y, przy czym chromosom Y decyduje o płci męskiej. Zapis genetyczny zaczyna zatem wyznaczać płeć już w momencie zapłodnienia, jest to jednak jedynie pierwsza faza rozwoju płci. Kolejnym etapem jest różnicowanie pierwotnej gonady w jądra lub jajniki. Ten proces ma swój początek w siódmym tygodniu życia płodowego, a następstwem tego procesu jest to, iż w przyszłości, po osiągnięciu przez jednostkę dojrzałości płciowej, jądra będą wytwarzać plemniki, a jajniki – dojrzałe komórki jajowe. W kolejnej fazie kształtowania się płci biologicznej następuje rozwój płci hormonalnej określanej przez czynność wewnątrzwydzielniczą jąder lub jajników. Oba gruczoły wydzielają androgeny i estrogeny, ale w różnych proporcjach. Jajniki wytwarzają znacznie większe ilości estrogenów niż androgenów, natomiast jądra odwrotnie. Tak wydzielane hormony kształtują pozostałe

²⁴ J. Strzałko: *Słownik terminów biologicznych*. Red. J. Strzałko. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2006, s. 495.

²⁵ M. Grabowska: *Seksualność we wczesnej, średniej i późnej dorosłości. Wybrane uwarunkowania*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Kazimierza Wielkiego, 2011, s. 38–39.

cechy morfologiczne płci, takie jak wewnętrzne narządy płciowe. Na kolejnym etapie formuje się płeć gonadoforyczna określana przez drogi rozrodcze rozwijające się z przewodów pierwotnych gonad. W rozwoju płci wyróżnia się ich dwa rodzaje. Z przewodów Wolffa u płodu męskiego rozwijają się pęcherzyki nasienne, nasieniowody oraz przewody wytryskowe, natomiast przewody Müllera dają podstawę do wykształcenia się macicy, jajowodów i górnej części pochwy w płodzie żeńskim. W następnej kolejności rozwijają się zewnętrzne narządy płciowe. Ostatni etap rozwoju funkcjonalnego płci biologicznej, czyli wykształcenie się trzeciorzędowych cech płciowych, zaczyna się dopiero z chwilą rozpoczęcia dojrzewania²⁶.

Płciowość „zapisana w ciele” stanowi niezwykle atrakcyjne, choć jeszcze nie do końca odkryte, pole badawcze dla pedagogiki. Płeć biologiczna może bowiem generować pewne problemy, których rozwiązywanie wpisuje się w obszar wiedzy o wychowaniu.

Po pierwsze, biologiczny czynnik płciowości może wiązać się z problematyką zakażeń przenoszonych drogą płciową (*sexually transmitted infections* – STI), jak również z chorobami układu płciowego. W obu przypadkach jednostka musi zmagać się z własną płciowością, która stanowi źródło choroby.

Okazuje się, że problematyka chorób przenoszonych drogą płciową jest z pedagogicznego punktu widzenia znacząca, gdyż – jak wynika z badań – jedną z populacji szczególnie zagrożonych STI jest młodzież²⁷. Jak wiadomo, w ostatnich latach w grupie tych chorób pierwsze miejsce pod względem zapaadalności zajmuje zakażenie wirusem HIV. W Polsce – na co wskazują wyniki badań – mamy do czynienia z sytuacją, kiedy to wzrostowi odsetka poprawnych odpowiedzi dotyczących ogólnej wiedzy na temat HIV/AIDS towarzyszy wzrost odsetka błędnych przekonań dotyczących dróg zakażenia tym wirusem. Może to świadczyć o tym, iż wiedza na temat problematyki HIV/AIDS została przez Polaków przyswojona, nie przekłada się jednak na rozumienie zasad rozprzestrzeniania się wirusa²⁸. Brak świadomości na temat dróg zakażenia i możliwości przenoszenia się wirusa powoduje większe ryzy-

²⁶ J. Bancroft: *Seksualność człowieka*. Red. Z. Lew-Starowicz, A. Robacha. Wrocław: Elsevier Urban & Partner, 2011; K. Boczkowski: *Genetyczne aspekty seksualności*. W: *Seksuologia biologiczna*. Red. K. Imieliński. Warszawa: PWN, 1980; M. Grabowska: *Seksualność we wczesnej, średniej i późnej dorosłości...*

²⁷ UNAIDS: *HIV/AIDS and Young People. Hope for Tomorrow*. Geneva: UNAIDS, 2003.

²⁸ Z. Izdebski: *Seksualność Polaków na początku XXI wieku. Studium badawcze*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012, s. 516.

ko zakażeń. Świadczą o tym także statystyki: w Polsce, według danych epidemiologicznych, od 1985 roku do końca 2014 roku zarejestrowano 18 646 zakażonych wirusem HIV i 3 200 zachorowań na AIDS.

W rozważaniach wokół tematyki chorób przenoszonych drogą płciową istotne jest zwrócenie uwagi na pewne czynniki, które sprzyjają szerzeniu się tego typu infekcji. Jednym z nich są poważne braki w wychowaniu seksualnym i zdrowotnym. Z badań Zbigniewa Izdebskiego wynika, że tematyka związana z STI znajduje się na pierwszym miejscu postulowanych przez młodzież zagadnień do realizacji na przedmiocie wychowanie do życia w rodzinie, co oznacza, że lekcje z zakresu seksualności człowieka nie dostarczają młodym ludziom satysfakcjonującej wiedzy z tego obszaru²⁹. Następstwem braków w wiedzy o STI staje się to, iż osoby zakażone przez dłuższy czas nie są w stanie rozpoznać objawów choroby, przez co w dalszym ciągu podejmują kontakty seksualne i opóźniają rozpoczęcie leczenia, a w przypadku zakażenia wirusem HIV nie są świadome ryzyka szerzenia się infekcji, ponieważ wyniki testów są negatywne, gdy badanie wykonuje się w fazie tzw. okienka serologicznego.

Kolejnym powodem szerzenia się STI jest rozpowszechniony w społeczeństwie wstyd przed ujawnianiem swojej choroby, który powstrzymuje wielu zakażonych przed zgłoszeniem się do lekarza. Poczucie wstydu związane jest ze społecznym postrzeganiem osoby zakażonej, stanowiącej źródło zakażenia dla osób zdrowych. Według Grażyny Kwiatkowskiej i Ireneusza Siudema, seks w obecnych czasach stał się zagadnieniem kontrowersyjnym, jednym z największych tabu w historii ludzkości³⁰. W tradycyjnych społeczeństwach istnieje fałszywy pogląd, że choroby przenoszone drogą płciową, w tym HIV/AIDS, są chorobami dotyczącymi jedynie osoby z określonych grup ryzyka: narkomanów, homoseksualistów, prostytutki. Nieujawnianie swojej choroby/nosicielstwa może mieć źródło w tym, iż lęk przed osądzeniem jest silniejszy niż potrzeba podjęcia leczenia.

Inną przyczyną szerzenia się STI stają się takie czynniki, jak zmiana modelu życia rodzinnego, rozwój społeczeństwa konsumpcyjnego, rozpowszechnienie prostytucji czy wreszcie podejmowanie ryzykownych zachowań seksualnych, w szczególności nawiązywanie kontaktów seksualnych z przypadkowo poznanymi partnerami.

W tym kontekście wyzwaniem dla pedagogów staje się kształtowanie u młodych dorosłych przekonań, które będą służyły podejmowa-

²⁹ Ibidem, s. 739–755.

³⁰ G. Kwiatkowska, I. Siudem: *Wstęp*. W: *Zachowania ryzykowne*. Red. G. Kwiatkowska, I. Siudem. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2011.

niu racjonalnych decyzji w obszarze zachowań seksualnych. Podjęcie przez wychowawców refleksji na temat przyczyn szerzenia się STI może również przyczynić się do wdrażania oddziaływań wychowawczych w środowisku szkolnym nakierowanych na podniesienie poziomu świadomości i wiedzy w obszarze profilaktyki zdrowia seksualnego.

Wielu autorów wskazuje, że choroby przenoszone drogą płciową mogą prowadzić do innych chorób układu płciowego: zapalenia sromu i pochwy, zapalenia miednicy małej, oraz powodować ryzyko bezpłodności, poronień, ciężkich zakażeń płodu, ciąży pozamacicznych, a także sprzyjać rozwojowi nowotworów złośliwych³¹. Aspekt ten tworzy kolejny problem i obszar dla analiz pedagogicznych.

Choroby układu płciowego, w tym nowotwory kobiecych narządów płciowych, są najczęściej występującymi nowotworami w populacji żeńskiej. Mogą powstawać w jajnikach, jajowodach, trzonie i szyjce macicy, pochwie, sromie oraz piersiach, a blisko połowa z tych nowotworów jest złośliwa. Warto zauważyć, że ten problem nie dotyczy wyłącznie kobiet, ponieważ wyróżnia się także nowotwory męskich narządów płciowych (nowotwór prącia, gruczołu krokowego bądź jąder)³². Jedną z form zapobiegania tym nowotworom jest wykonywanie badań profilaktycznych.

Podkreślanie znaczenia wykonywania badań profilaktycznych staje się obecnie niezmiernie ważne. Jak dowodzą wyniki badań Izdebskiego, odsetek osób wykonujących badania ginekologiczne i urologiczne jest w naszym kraju bardzo niski. Dane empiryczne wskazują, że ponad jedna trzecia Polek w wieku 18–24 lat nigdy nie odbyła wizyty u ginekologa (22,4%) lub robi to sporadycznie, rzadziej niż raz na rok (13,2%). Ponad połowa kobiet w tym wieku nigdy nie wykonała badania cytologicznego (53,1%) i aż 83,8% z nich nie wykonało USG piersi³³.

Analiza danych dotyczących częstotliwości badania prostaty przez mężczyzn pokazuje, że około 90% mężczyzn w przedziale wiekowym 18–49 lat nigdy nie wykonało tego badania. Zadaniem oddziaływań pe-

³¹ I. Rzepka-Górska: *Wybór metod zapobiegania ciąży*. W: *Ginekologia wieku rozwojowego*. Red. A. Komorowska. Warszawa: Wydawnictwo PZWL, 1991; E.A. Kucz: *Biologiczne aspekty seksualności człowieka*. W: *Seksualność w cyklu życia człowieka*. Red. M. Beisert. Warszawa: PWN, 2006; S. Majewski, B. Młynarczyk: *Choroby przenoszone drogą płciową*. W: *Raport: Zdrowie kobiet w wieku prokreacyjnym 15–49 lat*. Red. T. Niemiec. Warszawa: Program narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, 2007. http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/raport_unfpa.pdf [29.10.2016].

³² S. Majewski, B. Młynarczyk: *Choroby przenoszone drogą płciową...*

³³ Z. Izdebski: *Seksualność Polaków na początku XXI wieku...*, s. 226–229.

dagogicznych w tym zakresie staje się zwrócenie uwagi na znaczenie profilaktyki chorób układu płciowego dla zdrowia człowieka³⁴.

W tym kontekście podejmowanie działań promujących zdrowie seksualne oraz podnoszenie rangi profilaktyki chorób płciowych w podstawowych środowiskach wychowawczych młodego człowieka będzie służyć kształtowaniu się odpowiedzialnych postaw młodych ludzi wobec zachowań związanych z ich własną płciowością.

Kolejny obszar refleksji pedagogicznej w zakresie płci biologicznej dotyczy stosunku do ciała i własnej płci w sytuacji zmagania się z chorobą. Honorata Jakubowska zaznacza, że ciało chore zostaje bardzo często „zapomniane” i jest wymazywane ze świadomości. Na tej podstawie można przypuszczać, że skoro ciało w chorobie jest wypierane, to płciowość zapisana w ciele również zostaje odrzucona. „Zapomniana płciowość”, której wyznacznikiem jest zaniechanie podejmowania badań profilaktycznych, staje się wówczas polem dla rozwoju choroby³⁵.

Ważna w kontekście rozważań nad płciowością jest reinterpretacja tego, jak pedagogika pojmuje płciowość i cielesność. Jako że przez szereg lat nauka o wychowaniu była pod silnym wpływem myśli kartezyjskiej, w której umysł i ciało są rozdzielone, ważnym polem analizy pedagogicznej staje się podejmowanie dyskursu nad płciowością i cielesnością zgodnie z integralnym modelem wychowania, w którym przyjmuje się holistyczną wizję człowieka. Zgodnie z takim podejściem, wychowanie człowieka powinno dotyczyć całej jego natury, zatem także jego cielesności i płciowości.

Można twierdzić, że „płciowość zapisana w ciele” stanowi ważne pole analiz dla pedagogiki, w obszarze zarówno wychowania do płciowości, jak i wychowania do zdrowia. Poświęcenie uwagi kategorii płci biologicznej byłoby niezwykle znaczące w kontekście analiz pedagogiki seksualnej, pedagogiki ciała i pedagogiki zdrowia.

Płeć psychologiczna w lustrze kultury jako przestrzeń analiz pedagogicznych

Omówienie czynników biologicznych daje podstawę do analizowania pozostałych elementów charakteryzujących płeć. Dalsze rozważania będą oscylować wokół płciowości rozumianej w aspekcie psychologicznym i kulturowym.

³⁴ Ibidem, s. 226–229.

³⁵ H. J a k u b o w s k a: *Ciało jako przedmiot badań socjologicznych – dylematy, pominięcia, możliwości*. „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2012, T. 8 (2), s. 12–31.

Jednym z kluczowych pojęć służących analizie płciowości w tych ujęciach jest **rola płciowa**, zatem zostanie ona zdefiniowana w pierwszej kolejności. „Rola płciowa stanowi zespół cech i zachowań, które uważa się w jakiejś konkretnej kulturze za właściwe jednej płci. Repertuar roli płciowej nie jest ani stały historycznie, ani przestrzennie, lecz poszczególne kultury w określonym czasie i miejscu dysponują zawsze pewnym zestawieniem kryteriów umożliwiającym odróżnienie kobiet i mężczyzn od siebie”³⁶.

Rola płciowa jest wyznaczana kulturowo i przekazywana pokoleniowo. Należy zauważyć, że zespół zachowań dotyczący roli płciowej nie ogranicza się jedynie do reakcji seksualnych, ale jest obecny na każdym poziomie rozwoju i we wszystkich obszarach funkcjonowania człowieka (ubiór, kontakty interpersonalne, styl bycia)³⁷.

Repertuar roli płciowej nie jest stały historycznie, lecz poszczególne kultury w określonym miejscu i czasie zawsze dysponują pewnym zestawem kryteriów umożliwiającym rozróżnienie kobiet i mężczyzn³⁸.

W niniejszych rozważaniach warto podkreślić, że to, iż pojęcie roli płciowej stanowi komponent zarówno płci psychologicznej, jak i płci społeczno-kulturowej. W pierwszej kolejności przeprowadzone zostaną analizy dotyczące płci psychologicznej. Należy jednak mieć na uwadze, iż proponowane tutaj implikacje dla praktyki pedagogicznej w obszarze tej płci można również rozpatrywać pod kątem płci społeczno-kulturowej.

Alicja Kuczyńska definiuje płęć psychologiczną jako „układ cech psychicznych związanych z płcią, takich jak kobiecość czy męskość, które kształtują się w jednostce od wczesnego dzieciństwa, dzięki jej uczestnictwu w życiu społecznym”³⁹.

Płęć psychologiczna jest więc jednoznaczna z identyfikacją własnej osoby z określoną płcią⁴⁰. Prawidłowy rozwój psychoseksualny czło-

³⁶ K. Imieliński, S. Dulko: *Przekleństwo Androgyne. Transseksualizm: mity i rzeczywistość*. Warszawa: PWN, 1998, s. 9.

³⁷ K. Nowosielski: *Identyfikacja i rola płciowa*. W: *Podstawy seksuologii*. Red. Z. Lew-Starowicz, V. Skrzypulec. Warszawa: PWN, 2010.

³⁸ K. Imieliński: *Miłość i seks*. Warszawa: Instytut Wydawniczy CRZZ, 1980.

³⁹ A. Kuczyńska: *Płęć psychologiczna. Podstawy teoretyczne, dane empiryczne oraz narzędzia pomiaru*. „Przegląd Psychologiczny” 1992, T. 35, nr 2, s. 237–247.

⁴⁰ K. Imieliński, S. Dulko: *Przekleństwo Androgyne...*; E. Mańda: *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów płci*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2004; M. Grabowska: *Seksualność we wczesnej, średniej i późnej dorosłości...*

wieka odgrywa istotną rolę w formowaniu się jego płciowości⁴¹. Przez pierwsze trzy lata życia dziecka tworzy się pewnego rodzaju „matryca” jego relacji ze światem (także relacji seksualnych). W tym czasie zachodzą bardzo ważne zmiany dla przyszłego życia płciowego, procesy identyfikacji płciowej oraz proces podejmowania określonych ról płciowych. Okres wczesnego dzieciństwa obfituje w zbieranie informacji i wiedzy na temat kategorii płci, relacji międzypłciowych oraz społecznych nakazów i zakazów w obrębie życia seksualnego⁴². Z tych początkowych doświadczeń dziecko zaczyna budować wewnętrzny obraz bycia przedstawicielem określonej płci, co daje początek tożsamości płciowej. Tożsamość płciowa przejawia się w „wewnętrznym, psychicznym poczuciu przynależności jednostki do grupy kobiet, mężczyzn lub płci androgenicznej (obupłciowej)”⁴³, jak i w zachowaniach, które wchodzą w zakres repertuaru ról płciowych. W procesie rozwoju tożsamości żeńskiej lub męskiej szczególna rola przypada procesom wychowawczym środowiska rodzinnego dziecka⁴⁴, gdyż w tym czasie przyswaja ono sobie wartości i ideały, które spostrzega u znaczącej, autorytatywnej osoby (najczęściej takim modelem staje się rodzic tej samej płci). Taka identyfikacja dziecka zawiera w sobie pragnienie, by posiadać cechy charakterystyczne dla modelu. W trakcie budowania tożsamości płciowej dziecko nabywa świadomości własnej płci, a co za tym idzie, rozbudowuje kanon zachowań zgodnych z własną płcią. W tym czasie zachodzi także specyficzny proces „separacji”, czyli wyodrębnienia z grupy innych osób, który pozwala na rozróżnienie cech obu płci i komunikację z ich przedstawicielami. Powiązania pomiędzy identyfikacją płci a procesem separacji można odnaleźć w koncepcji Erika Eriksona, a także w ramach teorii relacji z obiektem, w której opisano, w jaki sposób dziecko obiektywizuje swoje poczucie „ja” oraz jak spostrzega inne obiekty i relacje⁴⁵. W dziecięcym postrzeganiu dyktomizacja płci zachodzi również przez trening społeczny, w ramach którego za pomocą systemu kar i nagród wzmacnia się zachowania pożądane i hamuje niepożądane.

⁴¹ A. Molesztak: *Wsparcie i płęć psychologiczna kobiet i mężczyzn – raport z badań*. „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” 2016, nr 2 (10).

⁴² M. Trawińska: *Płęć psychologiczna*. W: *Seksuologia: zarys encyklopedyczny*. Red. K. Imieliński. Warszawa: PAN, 1985.

⁴³ K. Nowosielski: *Identyfikacja i rola płciowa...*, s. 93.

⁴⁴ A. Brzezińska et al.: *Płęć psychologiczna jako czynnik ryzyka zaburzeń zachowania młodzieży w drugiej fazie adolescencji*. „Czasopismo Psychologiczne” 2002, T. 8, nr 1.

⁴⁵ M. Mahler, F. Pine, A. Bergman: *The Psychological Birth of the Human Infant*. New York: Basic Books, 1985.

Innym elementem kształtującym prawidłowy rozwój psychoseksualny dziecka i jego identyfikację płciową jest własna aktywność poznawcza jednostki. Lawrence Kohlberg przyjmował, iż kluczową wartością w procesie tworzenia się tożsamości płciowej staje się zjawisko rozumienia stałości własnej płci, gdyż dzięki temu dziecko przyswaja stereotypowe cechy i zachowania kobiety bądź mężczyzny⁴⁶. Ponadto by prawidłowo podejmować określone role płciowe, konieczna staje się akceptacja własnej płci. Zaakceptowanie siebie w roli żeńskiej lub męskiej możliwe jest tylko wtedy, gdy rola ta jest odbierana jako atrakcyjna, natomiast odpowiednia ilość modeli, ich adekwatne funkcjonowanie sprzyja akceptowaniu siebie jako kobiety lub mężczyzny.

Jak podkreślają Maria Orwid i Kazimierz Pietruszewski oraz Philip Zimbardo, kształtowanie się płci psychicznej opiera się przede wszystkim na czynnikach natury biologicznej oraz czynnikach psychospołecznych, które rozumiane są jako całokształt oddziaływań socjalizujących jednostkę w kierunku roli męskiej lub żeńskiej⁴⁷. Tak pojmowana płeć stwarza niekiedy problem związany z rozbieżnością pomiędzy jej komponentami biologicznymi i psychospołecznymi. Niezgodność ta wyraża się między innymi poprzez zespół dezaprobaty płci (ang. *gender dysphoria*), czyli poczucie dyskomfortu spowodowane rozbieżnością między płcią przypisaną jednostce po urodzeniu (metrykalną) a jej poczuciem przynależności do płci przeciwnej. Przyczyny zaburzenia identyfikacji płciowej nie są jasne, uważa się jednak, że to czynniki genetyczne, neurofizjologiczne, endokrynologiczne oraz psychiczne w znaczny sposób wpływają na zaburzenia związane z tożsamością płciową⁴⁸.

Niewątpliwie problem identyfikacji płciowej tworzy płaszczyznę dla analiz pedagogicznych w obszarze wychowania do płciowości. Istotna wydaje się refleksja nad tym, czy zespół dezaprobaty płci ma związek z restrykcyjnym wychowaniem do pełnienia męskiej lub kobiecej roli płciowej. Poddając ten problem rozważaniu, warto zaznaczyć, że w społeczeństwach tradycyjnych obraz kobiecości/męskości jest wyraźnie określony, a cały proces socjalizacji zmierza do utożsamienia jednostki z tym obrazem. W takich kulturach można zaobserwować pewną ciągłość w formowaniu się roli kobiecej i męskiej, rozpoczyna

⁴⁶ L. Kohlberg: *Moral Stages and Moralization: The Cognitive-Developmental Approach*. In: *Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues*. Ed. T. Lickona. New York, NY: Holt, Rinehart and Winston, 1976, s. 31-53.

⁴⁷ Podają za: S. Dulko, S. Stankiewicz: *Płeć a seksualność*. W: *Seksualność człowieka w ujęciu wieloaspektowym*. Red. Z. Lew-Starowicz. Warszawa: VIZJA Press & It, 2011.

⁴⁸ L. Lew-Starowicz: *Kobiecość – męskość...*, s. 71-93.

się ono bowiem już od wczesnego dzieciństwa. „Odstawanie” od tradycyjnego obrazu z powodu zaburzonej identyfikacji płciowej i braku realizacji oczekiwań społecznych stwarza postawę nietolerancji wobec „innego”, ocenianego przez system kontroli społecznej⁴⁹.

Zarysowany problem ma związek z tworzącymi się w społeczeństwie stereotypami płciowymi, czyli pewnymi sztywnymi, uproszczonymi wzorami zachowań i postaw, definiowanymi w obrębie danego społeczeństwa⁵⁰.

Stereotypy płciowe funkcjonowały w różnych epokach historycznych. W czasach starożytnych czczono kobiety boginie, w okresie średniowiecza postrzegano kobiety jako święte, a w epoce wiktoriańskiej stworzono obraz kobiety anioła bądź *femme fatale*⁵¹. W polskiej tradycji również istnieją stereotypy płciowe – obowiązuje wizerunek tradycyjnego mężczyzny (dbającego o byt rodziny, racjonalnego, silnego, odważnego, agresywnego) i kobiety (opiekującej się dziećmi, wrażliwej, słabej, zależnej), które zostały ukształtowane na przestrzeni lat. Wpływ na powstanie tych wizerunków miała mocno zakorzeniona w obyczajowości polskiej tradycja chrześcijańska. Warto zauważyć, że również obecnie tworzą się różnorodne oblicza kobiecości i męskości kreowane przez kulturę współczesną. Zagadnienia kształtowania się stereotypów płci były analizowane w ramach różnych koncepcji teoretycznych. W tym tekście zostaną przedstawione trzy dominujące nurty: psychoanalityczny, behawioralny i poznawczy.

Krótki przegląd tych teorii warto rozpocząć od omówienia nurtu psychoanalitycznego, gdyż w jego ramach podejmuje się kwestie nieświadomości w procesie identyfikacji płciowej. Głównym mechanizmem rozwoju i kształtowania się ról płciowych w koncepcji Zygmunta Freuda jest identyfikacja dziecka z rodzicem tej samej płci. Mechanizm ten działa inaczej u dziewczynek, a inaczej u chłopców. W rezultacie identyfikacji płciowej dochodzi do spolaryzowania tożsamości ról płciowych⁵². Według Freuda, biologiczne przywiązanie do matki w pierwszych latach życia dziecka determinuje podobny przebieg tego etapu rozwoju u dziewcząt i chłopców. Dopiero gdy dzieci zaczynają doświadczać przyjemności z manipulowania genitaliami, rozwój obu płci zaczyna przebiegać w odrębnych kierunkach. Istotną staje się tutaj falliczna faza rozwoju, w której pojawia się kompleks Edypa (u chłop-

⁴⁹ Ibidem, s. 75.

⁵⁰ M. Grabowska: *Seksualność we wczesnej, średniej i późnej dorosłości...*, s. 84–92.

⁵¹ Ibidem.

⁵² S. Freud: *Wstęp do psychoanalizy*. Wyd. 3 przejrzone. Warszawa: PWN, 1982, s. 334.

ców) bądź kompleks Elektry (u dziewczynek). W tej fazie napór czynników biologicznych, instynktownych i anatomicznych nakierowany jest u dzieci na seksualne zainteresowanie rodzicem płci przeciwnej. W tym czasie, przez zazdrość o penisa u dziewczynek i lęk przed kastracją u chłopców, kończy się epizod edypalny i następuje identyfikacja z rodzicem tej samej płci. Tak więc dziecko wraz z zakończeniem tej fazy powinno uzyskać stan gotowości do przejmowania wzorów zachowań od rodzica tej samej płci. Tak przebiegający mechanizm identyfikacji zapewnia kształtowanie się roli płciowej kobiecej i męskiej oraz zdolność do przyswajania stereotypów kulturowych zgodnych z płcią, a w konsekwencji ukierunkowania pojawiających się w okresie dojrzewania uczuć edypalnych na osoby płci przeciwnej⁵³.

Kolejną koncepcją teoretyczną wskazującą na rozwój stereotypów płci jest nurt behawioralny i teoria społecznego uczenia się, czyli nabywania sposobów zachowań w danym otoczeniu społecznym⁵⁴. W tej teorii podkreśla się znaczenie dwóch mechanizmów. Pierwszym z nich jest mechanizm instrumentalnego uczenia się ról płciowych, polegający na odmiennym traktowaniu dziewcząt i chłopców w procesie wychowania i różnicowaniu wzorców kar i nagród w zależności od płci dziecka. Drugim zaś jest mechanizm modelowania, opierający się na działalności modelu, którego zachowanie zostaje w efekcie przejęte przez obserwatora⁵⁵.

Proces uczenia się ról społecznych, a zarazem tworzenia się stereotypów płciowych opisany jest przez Waltera Mischela. Założył on, że dziecko uczy się zachowań stosownych dla jego płci, obserwując zachowania modelu, będącego najczęściej rodzicem tej samej płci⁵⁶. Zachowania związane z rolą płciową są nabywane przez dziecko w toku naśladowania społecznych wzorów zachowań innych ludzi. Autor ten zaznacza, że karanie dziecka za zachowania niezgodne ze stereotypem własnej płci, a nagradzanie za zachowanie z tym stereotypem zgodne rozwija u dziecka wiedzę o rolach kobiet i mężczyzn. Natomiast umiejętność obserwacji staje się nieodzownym narzędziem w rozwoju płciowym. Skrzyżowanie umiejętności obserwacji wraz z praktyczną

⁵³ M. Chomczyńska-Miliszkiewicz: *Edukacja seksualna w społeczeństwie współczesnym. Konteksty pedagogiczne i psychospołeczne*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2002, s. 52–60.

⁵⁴ A. Bandura: *Teoria społecznego uczenia się*. Warszawa: PWN, 2007.

⁵⁵ K.J. Tillmann: *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996.

⁵⁶ W. Mischel: *A Social-Learning View of Sexdifferences in Behavior*. In: *The Development of Sex Differences*. Ed. E.E. Maccoby. Stanford: Stanford University Press, 1966.

wiedzą może prowadzić do nabycia przez dziecko stereotypowych zachowań związanych z płcią. Zgodnie z tą teorią, można przyjąć założenie, że repertuar kulturowo i społecznie akceptowanych zachowań dotyczących płciowości jest utrwalony w toku międzygeneracyjnego przekazywania stereotypów płciowych.

Danych na temat rozwoju stereotypów płciowych dostarcza także nurt poznawczy traktujący o przetwarzaniu informacji i tworzeniu się określonych schematów, czyli poznawczych struktur służących organizowaniu wiedzy. W tej teorii zakłada się, że proces tworzenia się schematów przebiega od sytuacji konkretnych do schematów wyższego rzędu. Tutaj schemat myślowy powstaje na podstawie obserwacji przez dziecko konkretnych scen: ojciec upomina skaleczonego syna, żeby nie płakał, matka uspokaja płaczące dziecko, rodzeństwo śmieje się z płaczącego brata. Schematem wyższego rzędu wynikającym z przytoczonych przykładów będzie przekonanie, że mężczyzna nie powinien płakać. Jak wynika z tej teorii, stereotypy płciowe wpływają na procesy pamięciowe oraz procesy atrybucji i autoatrybucji⁵⁷.

Przedstawione teorie ukazują, iż stereotypy płciowe wywierają znaczący i wieloaspektowy wpływ na pełnienie ról płciowych i identyfikację jednostki z własną płcią, co uzasadnia rozpatrywanie ich w kontekście analizy płci psychologicznej. Stereotypy są jednocześnie wytworem tradycji i kultury, dlatego ściśle związana ze stereotypami staje się płć społeczno-kulturowa.

Płć społeczno-kulturowa (*gender*), w odróżnieniu do płci biologicznej i płci psychologicznej, jest przypisywana jednostce przez społeczeństwo. Polskie tłumaczenie terminu „płć” (ang. *sex*) zuboża wprowadzone w krajach anglojęzycznych rozróżnienie *sex* – płć i *gender* – rodzaj. Pojęcie *sex* odnosi się jedynie do płci biologicznej i cech determinujących narządy płciowe. Pojęcie *gender* stosowane w kontekście społeczno-kulturowym odnosi się do cech oraz wzorów zachowań żeńskich i męskich nabytych w procesie socjalizacji w obrębie danej kultury. Męskość i kobiecość w tym znaczeniu to coś więcej niż bycie mężczyzną lub kobietą w ujęciu seksualnym i cielesnym. Należy zauważyć, że dychotomiczny podział płci nie oddaje złożoności *gender*, ponieważ samo to pojęcie jest wielowymiarowe. Wskazują na to zachowania związane z rolą płciową mające bardzo szeroki zakres, uwarunkowany wieloczynnikowo: począwszy od środowiska rodzinnego i społecznego, po wpływy kultury i trendy w niej panujące. Należy

⁵⁷ M. Grabowska: *Seksualność we wczesnej, średniej i późnej dorosłości...*, s. 84–96.

również zaznaczyć, że „nabywanie” rodzaju jest procesem trwającym przez całe życie człowieka⁵⁸.

Zagadnienie płci społeczno-kulturowej stanowi interesujące pole badawcze dla pedagogiki przynajmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, współczesna rzeczywistość nadaje ciału, seksualności i płciowości nowe znaczenia i sens. Cechą panującej dziś kultury jest kult ciała, który znajduje odzwierciedlenie w pojęciu „społeczeństwo somatyczne”⁵⁹. Obecne w kulturze trendy kreują pewne wymogi, według których człowiek tworzy „projekt »ja«”, czyli prywatny zasób i symbol przekazujący społeczeństwu informacje o jednostkowej tożsamości⁶⁰. To, co reprezentuje tożsamość jednostki w społeczeństwie somatycznym, znajduje się na zewnątrz: ozdoby, ubiór, styl bycia. Kształtowanie się tożsamości poprzez projektowanie ciała odbywa się na różne sposoby. Z jednej strony mogą to być czynności polegające na pielęgnowaniu własnej cielesności, natomiast z drugiej działania ryzykowne, szkodzące zdrowiu seksualnemu oraz uprzedmiotawiające ciało i płciowość. W tym kontekście treści aktualnie panującej kultury, wpływające na przeżywanie cielesności i płciowości, mogą stać się siłą napędową dyskusji o specyfice dojrzewania seksualnego w okresie adolescencji.

Po drugie, pole analiz pedagogicznych wiąże się z modelami i ze wzorami ról płciowych obecnymi w przekazie międzypokoleniowym oraz medialnym. Problemem staje się tu rozbieżność między oddziaływaniami środowiska rodzinnego a atrakcyjnymi dla młodych osób treściami kultury. Współczesna kultura narzuca młodemu pokoleniu pewną interpretację tego, czym jest kobiecość i męskość, a zmieniające się trendy w życiu społecznym wyznaczają nowe role płciowe odbiegające od tych tradycyjnych. Dochodzi tu więc do konfrontacji nowych ujęć ról płciowych z tradycyjnymi. W polskiej tradycji przeżywaniu kobiecości towarzyszy obraz matki (małżeństwo, macierzyństwo, prowadzenie domu), co – jak określa Lucyna Kopciewicz – definiuje naszą kulturę jako nacechowaną pryncypiami silnej polaryzacji rodzajowej⁶¹. Ścieranie się wizerunku kobiety nowoczesnej (kreowanej przez media) z wizerunkiem kobiety tradycyjnej rodzi problemy z identyfikowaniem się młodych osób z płcią. Stanowi to ważny obszar projekto-

⁵⁸ Z. Izdebski: *Rozwój seksualny*. W: *Biomedyczne podstawy kształcenia i wychowania*. Podręcznik akademicki. Red. B. Woynarowska et al. Warszawa: PWN, 2010, s. 116–118.

⁵⁹ Ch. Shilling: *Socjologia ciała*. Tłum. M. Skowrońska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010, s. 15.

⁶⁰ Ibidem, s. 17.

⁶¹ L. Kopciewicz: *Polityka kobiecości jako pedagogika różnic*. Kraków: Impuls, 2003, s. 86–92.

wania oddziaływań wychowawczych zmierzających ku kształtowaniu racjonalnych postaw wobec swojej płciowości.

Z płcią psychologiczną i płcią społeczno-kulturową związane są problemy, które można analizować na gruncie nauki o wychowaniu. Zaprezentowanie nowych pól analiz pedagogicznych w obszarze płciowości z pewnością nie wyczerpuje tematów, jakie tworzy zagadnienie płci, dlatego ważnym zadaniem dla pedagogów staje się nieustanne kontynuowanie dyskursu wokół tej kategorii.

Zakończenie

Zaprezentowane refleksje skłaniają do wyprowadzenia wniosku, iż uczynienie płciowości kategorią pedagogiczną jest ważnym zadaniem dla pedagogów. Traktowanie płciowości jako kategorii pedagogicznej pozwala na włączenie tego fenomenu życia człowieka w dyskurs na temat wychowania. Ponieważ natura człowieka ma charakter biopsychospołeczny, w obszarze tego dyskursu należy uwzględnić biologiczny, psychiczny oraz społeczno-kulturowy wymiar płci. Umieszczenie każdego z analizowanych wymiarów płci na „mapie odmian myślenia o edukacji”, a co za tym idzie, prowadzenie rozważań nad problematyką płciowości może służyć projektowaniu oddziaływań edukacyjnych uwzględniających podmiotowość człowieka jako istoty płciowej. Wskazane tu pola analizy mieszczą się w obszarze pedagogiki ciała, pedagogiki zdrowia oraz pedagogiki seksualnej. Z pewnością prowadzenie dalszego namysłu nad kategorią płciowości pozwoli na poszerzenie i wyłonienie nowych obszarów analiz w obszarze tych pedagogicznych subdyscyplin.

Bibliografia

- Augustyn J.: *Wychowanie do integracji seksualnej*. Kraków: Wydawnictwo M, 2007.
- Bancroft J.: *Seksualność człowieka*. Red. Z. Lew-Starowicz, A. Robacha. Wrocław: Elsevier Urban & Partner, 2011.
- Bandura A.: *Teoria społecznego uczenia się*. Warszawa: PWN, 2007.
- Błajet P.: *Ciało jako kategoria pedagogiczna. W poszukiwaniu integralnego modelu edukacji*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2006.
- Boczkowski K.: *Genetyczne aspekty seksualności*. W: *Seksuologia biologiczna*. Red. K. Imieliński. Warszawa: PWN, 1980.

- Brzezińska A. et al.: *Płeć psychologiczna jako czynnik ryzyka zaburzeń zachowania młodzieży w drugiej fazie adolescencji*. „Czasopismo Psychologiczne” 2002, T. 8, nr 1.
- Chomczyńska-Miliszkiewicz M.: *Edukacja seksualna w społeczeństwie współczesnym. Konteksty pedagogiczne i psychospołeczne*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2002.
- Cross S., Markus H.: *Płeć w myśleniu, przekonaniach i działaniu: podejście poznawcze*. W: *Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenia na różnice*. Red. B. Wojciszke. Przekł. S. Pikiel, E. Wojtych. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2002.
- Dakowicz A.: *Płeć psychiczna a poziom samoaktualizacji*. Białystok: Trans Humana, 2000.
- Dulko S., Stankiewicz S.: *Płeć a seksualność*. W: *Seksualność człowieka w ujęciu wieloaspektowym*. Red. Z. Lew-Starowicz. Warszawa: VIZJA Press & It, 2011.
- Dziewiecki M.: *Cielesność, płciowość, seksualność*. Kielce: Wydawnictwo Jedność, 2000.
- Freud S.: *Wstęp do psychoanalizy*. Wyd. 3 przejrzone. Warszawa: PWN, 1982.
- Gawęł A.: *Świadomość zdrowotna jako kategoria wyznaczająca cele edukacji zdrowotnej*. W: *Kategorie pojęciowe edukacji w przestrzeni interdyscyplinarnych interpretacji*. Red. A. Gawęł, B. Bieszczad. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011.
- Grabowska M.: *Seksualność we wczesnej, średniej i późnej dorosłości. Wybrane uwarunkowania*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Kazimierza Wielkiego, 2011.
- Imieliński K.: *Miłość i seks*. Warszawa: Instytut Wydawniczy CRZZ, 1980.
- Imieliński K., Dulko S.: *Przekleństwo Androgyne. Transseksualizm: mity i rzeczywistość*. Warszawa: PWN, 1998.
- Izdebski Z.: *Rozwój seksualny*. W: *Biomedyczne podstawy kształcenia i wychowania. Podręcznik akademicki*. Red. B. Woynarowska et al. Warszawa: PWN, 2010.
- Izdebski Z.: *Seksualność Polaków na początku XXI wieku. Studium badawcze*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012.
- Jakubowska H.: *Ciało jako przedmiot badań socjologicznych – dylematy, pominięcia, możliwości*. „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2012, T. 8 (2).
- Jan Paweł II: *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1981.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*. Poznań: Pallottinum, 1994.
- Kępiński A.: *Z psychopatologii życia seksualnego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2003.

- Kohlberg L.: *Moral Stages and Moralization: The Cognitive-Developmental Approach*. In: *Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues*. Ed. T. Lickona. New York, NY: Holt, Rinehart and Winston, 1976.
- Kopciewicz L.: *Polityka kobiecości jako pedagogika różnic*. Kraków: Impuls, 2003.
- Król T. et al.: *Wędrując ku dorosłości. Wychowanie do życia w rodzinie dla uczniów klas I-III gimnazjum*. Red. T. Król. Kraków: Katarzyna Król, Wydawnictwo i Hurtownia Rubikon, 2015.
- Kucz E.A.: *Biologiczne aspekty seksualności człowieka*. W: *Seksualność w cyklu życia człowieka*. Red. M. Beisert. Warszawa: PWN, 2006.
- Kuczyńska A.: *Płeć psychologiczna. Podstawy teoretyczne, dane empiryczne oraz narzędzia pomiaru*. „Przegląd Psychologiczny” 1992, T. 35, nr 2.
- Kwiatkowska G., Siudem I.: *Wstęp*. W: *Zachowania ryzykowne*. Red. G. Kwiatkowska, I. Siudem. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2011.
- Kwieciński Z.: *Dziesięciościan edukacji (składniki i aspekty – potrzeba całościowego ujęcia)*. W: *Wprowadzenie do pedagogiki. Wybór tekstów*. Red. T. Jaworska, R. Leppert. Kraków: Impuls, 1996.
- Lew-Starowicz L.: *Kobiecość – męskość*. W: *Edukacja seksualna*. Red. L. Lew-Starowicz, A. Długołęcka. Warszawa: Świat Książki, 2006.
- Lewartowska-Zychowicz M.: *Kategoria*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Red. T. Pilch. T. 2: G–Ł. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2003.
- Mahler M., Pine F., Bergman A.: *The Psychological Birth of the Human Infant*. New York: Basic Books, 1985.
- Majewski S., Młynarczyk B.: *Choroby przenoszone drogą płciową*. W: *Raport: Zdrowie kobiet w wieku prokreacyjnym 15–49 lat*. Red. T. Niemiec. Warszawa: Program narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, 2007. http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/raport_unfpa.pdf [29.10.2016].
- Mandal E.: *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów płci*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2004.
- Mischel W.: *A Social-Learning View of Sex Differences in Behavior*. In: *The Development of Sex Differences*. Ed. E.E. Maccoby. Stanford: Stanford University Press, 1966.
- Molesztak A.: *Wsparcie i płeć psychologiczna kobiet i mężczyzn – raport z badań*. „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” 2016, nr 2 (10).
- Nowosielski K.: *Identyfikacja i rola płciowa*. W: *Podstawy seksuologii*. Red. Z. Lew-Starowicz, V. Skrzypulec. Warszawa: PWN, 2010.

- Potocki A.: *Ludzka płciowość. Rodzina. Szkoła*. Częstochowa: Kuria Metropolitalna, 1997.
- Raport: *Zdrowie kobiet w wieku prokreacyjnym 15–49 lat*. Red. T. Niemiec. Warszawa: Program narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, 2007. http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/raport_unfpa.pdf [29.10.2016].
- Rutkowiak J.: „Pulsujące kategorie” jako wyznacznik mapy odmian myślenia o edukacji. W: *Odmiany myślenia o edukacji*. Red. J. Rutkowiak. Kraków: Impuls, 1995.
- Rzepka-Górska I.: *Wybór metod zapobiegania ciąży*. W: *Ginekologia wieku rozwojowego*. Red. A. Komorowska. Warszawa: Wydawnictwo PZWL, 1991.
- Shilling Ch.: *Socjologia ciała*. Tłum. M. Skowrońska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010.
- Skarga B.: *Granice historyczności*. Warszawa: IFIS PAN, 2005.
- Strzałko J.: *Słownik terminów biologicznych*. Red. J. Strzałko. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2006.
- Tillmann K.J.: *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996.
- Trawińska M.: [hasło:] *Płciowość*. W: *Seksuologia: zarys encyklopedyczny*. Red. K. Imieliński. Warszawa: PAN, 1985.
- UNAIDS: *HIV/AIDS and Young People. Hope for Tomorrow*. Geneva: UNAIDS, 2003.
- Wojtyła K.: *Miłość i odpowiedzialność. Człowiek i moralność*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2001.

Paulina Nowotarska

Sexuality as a Pedagogical Category

Summary: Complexity of the phenomenon of sexuality causes difficulties in performing unambiguous operationalisation of this concept both in the social and in the natural sciences. When discussing sexuality, it must be borne in mind that gender is a border category – it touches both private and public spheres, and is present at biological and socio-cultural levels simultaneously. The article is focused on the nature and importance of sexuality analysed in the context of contemporary educational reality. This attempt is to make sexuality “a map of varieties of ways of thinking about education” (J. Rutkowiak), that is, to treat it as a construct, through the prism of which the problems of education, upbringing, and socialisation can be stated, discussed, and solved (Z. Kwieciński). Such a procedure will allow for distinguishing new areas of analysis related to the pedagogy of the body and sexual pedagogy. Pedagogical considerations related to sexuality will be embedded in the personalistic

concept of man, in particular in the context of the holistic understanding of human nature.

Key words: sexuality, education, upbringing, socialisation, corporeal pedagogy, sexual pedagogy, personalism

Paulina Nowotarska

Die Geschlechtlichkeit als eine pädagogische Kategorie

Zusammenfassung: Die Komplexität des Geschlechtlichkeitsphänomens führt dazu, dass die Versuche, den Begriff eindeutig zu operationalisieren, sowohl im Bereich der Sozial- als auch Naturwissenschaften Schwierigkeiten bereiten. Bei den Überlegungen zur Geschlechtlichkeit muss beachtet werden, dass das Geschlecht eine Kategorie aus dem Grenzbereich zwischen privater und öffentlicher Sphäre ist, und gleichzeitig auf biologischer und sozialkultureller Ebene manifestiert wird. Die Problematik vorliegender Abhandlung konzentriert sich auf den Kern und die Bedeutung der Geschlechtlichkeit in Bezug auf heutige Bildungswirklichkeit. Es wird hier versucht, die Geschlechtlichkeit auf eine „Karte von Denkart in der Bildung“ (J. Rutkowiak) zurückzuführen, d.h. sie als ein Konstrukt zu betrachten, unter dessen Gesichtspunkt die Bildung, Erziehung und Sozialisierung betreffenden Probleme gestellt, ergriffen und gelöst werden können (Z. Kwieciński). Dies lässt neue Gebiete der Forschungen zu Körper- und Sexualpädagogik erschließen. Pädagogische Erwägungen zum Thema Geschlechtlichkeit wurden an personalistisches Konzept des Menschen angelehnt, insbesondere im Zusammenhang mit holistischem Verständnis der menschlichen Natur.

Schlüsselwörter: Geschlechtlichkeit, Bildung, Erziehung, Sozialisierung, Körperpädagogik, Sexualpädagogik, Personalismus